

Att överleva

Röster från Ravensbrück



En lärarhandledning

Kulturen 2006

Innehåll

Inledning	4
Bokning	4
Vår berättelse - ett programförslag.....	5
Del 1. Lund och kampen mot nazismen.....	5
Del 2. Utställningen- föremål och berättelser.....	8
Del 3. Etisk verkstad.....	16
Biografier över kvinnorna i vår berättelse	
Maria Kurowska.....	18
Apolonia Högestätt	18
Alice Wolfshörndl	19
Zofia Dudzik	19
Inger Gulbrandsen	20
Anika Bremell	21
Lästips.....	22

Att överleva. Röster från Ravensbrück.

Lärarhandledning

Kulturen i Lund

Box 1095, 221 04 Lund

www.kulturen.com

046-350400

Texter: Anita Marcus, Eva Klang Eriksson

Foto: Viveca Olsson

Tryck: Lund 2006

Förord

"om detta må ni berätta..." hette den svenska regeringens stora kampanj 1997. Boken är nu översatt till våra 7 vanligaste invandrarsspråk och tryckt i 1,3 miljoner exemplar. I text och bild försöker man förklara det oförklarliga. Hur kunde ett folkmord ske mitt i Europa?

Hur delaktiga var vi - grannarna?

På Kulturen i Lund har vi de materiella vittnesmålen från Förintelsen. Tack vare en mans drivkraft och framsynthet räddades föremål och fragment då de Vita Bussarna kom efter krigsslutet med överlevande från koncentrationslägren.

Zygmunt Lakocinski - polsk lektor i Lund såg vad vi vet idag - bevis måste säkras. Förutom att minnessaker och personliga persedlar räddades undan att brännas på bål, nedtecknades i protokoll vittnesmålen från lägren i ord. Det översatta finns nu på Universitetsbiblioteket i Lund. I rättegångar har de utgjort viktiga bevismaterial.

Kulturen i Lund har fått förtroendet att förvalta lägerfångarnas materiella vittnesmål som samlades in av Zygmunt Lakocinski. Bland miljontals föremål i våra rika samlingar av kulturhistoria väljer vi nu att lyfta fram dessa fragment. Vi gör det för att det behövs. I Sverige - just nu - har rasismen vuxit. Islamofobin, antisemitismen, homofobin ökar. Har vi inte lärt något av historien? Vi ser idag vad som utvecklades då! Ser vi vad som händer nu?

Vi vill göra materialet känt och tillfoga all den kunskap vi fått på vägen. Vi hoppas framför allt på fortsatta samtal.

Margareta Alin, museichef

Vi tackar alla som generöst har delat med sig av sina kunskaper och vi tackar alla ögonvittnen som har berättat om sina upplevelser i koncentrationslägret Ravensbrück. Varenda pusselbit som kan fogas till vår vetenskap om tillvaron där är viktig.

Ta gärna kontakt med Kulturen om du har något att berätta.

Inledning

Denna lärarhandledning ska förhoppningsvis väcka känslor och frågeställningar som kan leda till fördjupningar i museum, bibliotek och arkiv.

Varje människa är sin berättelse. Vi kan närma oss de stora livsfrågorna genom att lyssna till historier om hur andra individer levt och lever sina liv. Förintelsens dramatiska berättelser kan vara en utgångspunkt. De historiska karaktärernas inbördes relationer och dilemman berör och kan hjälpa oss att förstå oss själva bättre. En berättelses olika roller kan rymmas inom varje människa. Låt oss fundera på: Vem är offer, förövare, åskådare, hjälte i en historisk händelse?

Vi hoppas att eleverna ska kunna föra vidare berättelserna i utställningen och reflektera över historien, sina egna liv och vardagssituationer. Tanken är att läraren med hjälp av denna handledning ska kunna förbereda besöket med sin klass. Den är ett komplement till både den fysiska - och den virtuella utställningen om Ravensbrück som finns på www.kulturen.com

Bokning

Beställ ert besök på telefon 046-35 04 32 eller via e-post: bokning@kulturen.com.

Öppettider

För bokade grupper med Kulturens pedagoger: tisdag-fredag kl 8.00-16.00 (1/10-14/4) måndag-fredag kl 8-17 (15/4-30/9).

För dig som körkortslärare kan du komma in som ovan om du bokar ditt besök minst en vecka innan.

För övriga gäller museets ordinarie öppettider: tisdag-söndag kl 12-16 (1/10-14/4) alla dagar kl 11-17 (15/4-30/9)

Alla besök är gratis, om pedagog bokas tillkommer en kostnad.

Reception och museibutik

Anmäl er ankomst i receptionen. Här finns personal som gärna svarar på frågor och hjälper er till rätta. I museibutiken kan man köpa böcker, vykort, konsthantverk mm.

Handikappinformation

Utställningen går att nå med hiss.

Matsäck

Ni får gärna äta den medhavda matsäcken i museets matsal i Arkitekternas hus. Om så sker, anmäl detta vid bokningstillfället. Kom ihåg att städa upp efter er så det blir trevligt även för nästa grupp.

Vår berättelse - ett programförslag

Här följer ett programförslag i tre delar för skolornas eget arbete i utställningen. Varje del tar ca 20 minuter. Tredje delen – den etiska verkstaden - kan med fördel göras i skolan, efter besöket i utställningen.

Innehåll i programmet:

Del 1: Lund och kampen mot nazismen

Del 2: Utställningen – föremål och berättelser

Del 3. Etisk verkstad

Etisk verkstad - samtal i caféseminarium.

Vi har valt ut vissa bilder och föremål ur hela samlingen som finns utställd. Detta urval blir utgångspunkter för vår berättelse som vi härmed lämnar över till er.

Del 1. Lund och kampen mot nazismen

Nu ska ni få höra en annorlunda historia om Förintelsen. Den handlar om mod.

Titta på bilden av det här paret!

Mannen spelar en viktig roll i vår berättelse. Han hette Zygmunt Lakocinski och var polack bosatt i Krakow. Någon gång i början av 1930-talet reste kvinnan vid hans sida till Krakow för att studera. Hon hette Carola von Gegerfelt och kom från Lund. Zygmunts professor bad honom att visa den unga studentskan runt i Krakow. Det gjorde han och de förälskade sig i varandra. Hon återvände till Lund efter ett tag. Så fick Zygmunt ett stipendium till London och då bestämde han sig för att ta vägen förbi Lund för att hälsa på Carola. Och här kom han att stanna. 1935 gifte de sig.

1933 hade Hitler kommit till makten i Tyskland och på många håll i Europa dök nazistsympatisörer upp. I Lund hade Hitler en hel del anhängare. De ordnade föredrag, arrangerade demonstrationer, delade ut flygblad och upprättade s.k. svarta listor. På listorna skrev man namnen på nazist-motståndare. Dessa listor tänkte man överlämna till nazisterna om de skulle komma till Sverige. Överst på dessa listor stod Carola och Zygmunt Lakocinski som gjorde allt för att motarbeta nazismen.

1939 anföll Nazityskland Polen. Zygmunt ville då åka hem för att kämpa mot nazisterna. Men den polska exilregeringen som ledde motståndet mot nazisterna ville annorlunda. De bad att han skulle stanna kvar i Sverige och gav honom en uppgift. Han skulle tillsammans med några andra polacker i Sverige samla information och material om nazisternas illdåd i Polen och andra ockuperade länder. Centrum för



denna insamlingsverksamhet blev Lund där man upprättade ett arkiv och bibliotek. Under hela kriget skickades därifrån viktig information vidare till den polska exilregeringen och till de allierade.

1945 närmade sig kriget sitt slut. Många ledande nazister fick kalla fötter och hoppades att de genom att förhandla med de allierade skulle slippa lindrigare undan. Himmler, som var chef över alla koncentrationsläger samtyckte till att ta emot svenska regeringens utsände Folke Bernadotte. Förhandlingen resulterade i att Sverige kunde organisera en hjälpaktion som gick ut på att hämta skandinaviska fångar från koncentrationslägren. Hjälpaktionen sköttes av Röda Korset i samarbete med svenska försvaret som ställde upp med personal och bussar och lastbilar.

I början på mars rullade de första Vita bussarna på Köpenhamnsfärjan i Malmö. Bussarna var till att börja med kamouflagefärgade men hade röda kors och svenska flaggor målade på taket och sidorna. Men så kom ordern från de allierade att bussarna måste målas vita så att de uppfraån luften lättare skulle kunna skiljas från fiendens fordon. Och hela Malmös målarstyrka kommanderades ut för att måla bussarna vita innan de skulle köra ombord på färjan. De höll på en hel natt och fick till och med följa med på färjan för att måla den sista bussen. Vid förnyade förhandlingar med Himmler lyckades Folke Bernadotte få honom att gå med på att även icke skandinaviska fångar skulle få hämtas av de Vita bussarna.



I april 1945 kom de första f d fångarna till Sverige. Det var bl a polska kvinnor från koncentrationslägret Ravensbrück. Zygmunt Lakocinski erbjöd sig att tolka från polska till svenska. Kvinnorna berättade då för honom att de hade smuglat med sig dokument och hemliga papper från koncentrationslägret. Och också att de hade med sig föremål som de hade gjort eller fått eller hittat. Under lägertiden hade man gömt

dem under kläderna, i skorna, i barackernas halmmadrasser eller under en lös bräda i baracken. Lakocinski förstod ögonblickligen att det var viktigt att spara på dessa saker. De skulle kunna användas som vittnesbörd i en framtid då det som hänt under kriget kanske skulle ifrågasättas eller glömmas bort. Men de svenska myndigheterna var rädda för spridningen av sjukdomar från lägren. De ville därför bränna allt fångarna hade med sig och på sig. Lakocinski lyckades dock genom sitt mod, sin envishet och också genom sina kontakter att rädda en hel del från att brännas.



Nazisterna var noga med att dokumentera allt de gjorde. De blev rädda när de förstod att de allierade var nära. De försökte då utplåna allt som skulle kunna användas som bevis för vad de gjort. Flera av kvinnorna från Ravensbrück hade haft sinnesnärvaro nog att ta med sig dokument de hittade. Det fanns ett papper som kom att spela stor roll efter kriget. Det hade suttit gömt bakom Hitlerporträttet på kontoret i lägret. Där stod namnen på fångar som hade mördats i gaskammaren i Ravensbrück. I Ravensbrück inrättades en gaskammare hösten 1944 men när ryssarna närmade sig lägret i april 1945 försökte lägerledningen utplåna alla spår av den. Och under rättegången efter kriget med kommendanten förnekade han att det hade funnits en gaskammare där. Då skickades beviset ner till Tyskland här från Lund och kommendanten kunde dömas tack vare det.

Del 2. Utställningen - föremål och berättelser

Anita Marcus som tagit fram föremål och fakta kring utställningen guidar oss runt.

Nu går vi in i utställningen och stannar upp vid kartan och väskan. Innan vi fortsätter ska jag berätta om koncentrationslägret Ravensbrück.



Det var nazisternas största koncentrationsläger för bara kvinnor. Dit fördes kvinnor från hela Europa av olika anledningar. Det var ett arbetsläger vilket betydde att de som inte kunde arbeta dödades. Kvinnorna byggde vägar, grävde gravar, lastade och lossade järnvägsvagnar. De arbetade i jordbruket och i fabriker i lägret. I lägret fanns skrädderier, skomakeri, väveri och pälsverkstad. Här tillverkades uniformsdelar som skickades till de tyska soldaterna på östfronten.

Ni vet säkert också att den tyska industrin tjänade mycket pengar på att de kunde använda fångar i koncentrationslägren som gratis arbetskraft. Siemens hade t ex en jättestor fabrik alldeles utanför grindarna till Ravensbrück där man tillverkade finmekaniska delar till flygplan. Cirka 132 000 kvinnor och barn var inspärrade i Ravensbrück. Många av dem dog av undernäring, misshandel, avrättningar, sjukdomar och medicinska experiment. I slutet av 1944 byggdes en gaskammare där nära sextusen kvinnor mördades.

Avhumanisering och sortering

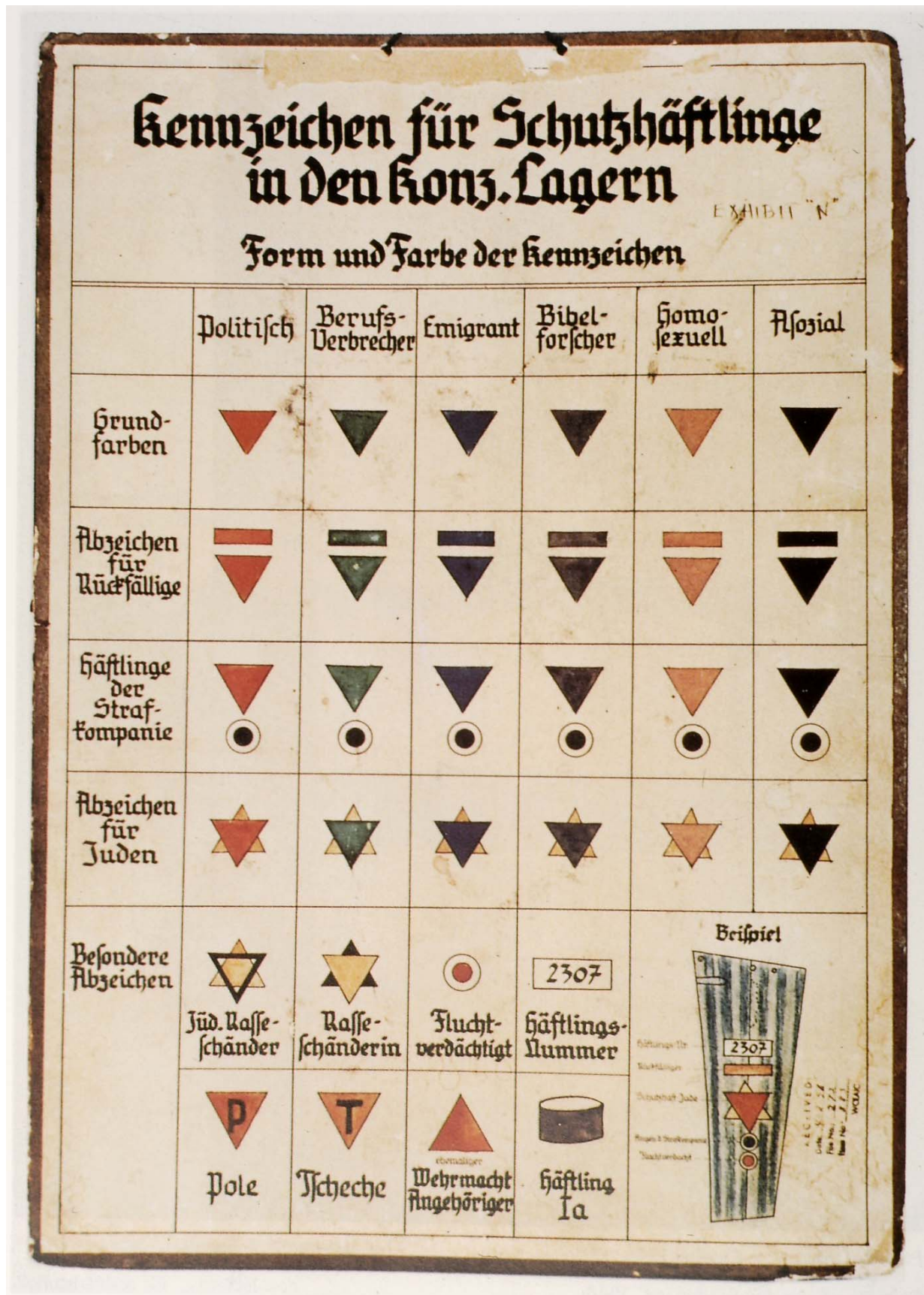
Titta på den här väskan!

Ni känner säkert igen den från filmer ni sett från den här tiden. Det är en väska som en fånge hade med sig till lägret, kanske full med



fotografier, smycken och älsklingskläderna. I lägret fick hon genast lämna ifrån sig den. Väskan kom till baracken där man sorterade nyanländas tillhörigheter, på jakt efter dyrbarheter. Kvinnan fick ta på sig fångkläder.

Titta på symbolkartan.



Vid ankomsten till lägret tog man ifrån kvinnorna deras identitet. Fångarna sorterades in i olika grupper och märktes med nummer och symboler. Symbolkartor fanns i alla koncentrationsläger och varje nyanländ fånge fick en triangel som visade vilken fångkategori hon tillhörde. Triangeln visade vad fången anklagades för och därmed också hur fången skulle behandlas av vakterna. Nazisterna delade in fångarna i nedanstående kategorier. Färger och tecken på kartan symboliserar följande:

Rött = politisk fånge, grönt = brottslingar, blått = emigrant d.v.s tyskar som tillfångatogs i landsflykt, lila = Jehovas vittnen, rosa = homosexuella samt svart = romer och asociala (de som av nazisterna betecknades som arbetsskygga, prostituerade, och psykiskt sjuka).

Ett vågrätt streck över triangeln betydde återfallsförbrytare. Svart cirkel med punkt = straffkompaniets fångar (fångar som straffades särskilt bland annat med isolering och tortyr).

Davidsstjärnan med gul botten kombinerat med olikfärgade trianglar över = judar som inordnats i någon av kategorierna ovan.

Gul och svart triangel = judar som haft umgänge med icke judar. Röd cirkel i vit ram = särskilt flyktbenägna individer.

Bokstäver står för det land varifrån fången kom: P = Polen, T = Tjeckoslovakien.

Längst ner till höger exempel på ärm med beteckningar.

Varifrån kom kvinnorna?

Till lägret kom kvinnor från många länder i det krigsdrabbade Europa. Hit fördes judar och romer av rasmässiga skäl. Vid några tillfällen tömdes lägret på dessa grupper, som transporterades vidare till Auschwitz och döden. Till Ravensbrück transporterades också de som var politiska motståndare till naziststyret samt homosexuella, Jehovas vittnen och de som av nazisterna stämplades som "asociala".

En stor del (ca 25%) av fångarna utgjordes av polska kvinnor. Många stämplades som politiska fångar. En del hade på olika sätt motarbetat den nazistiska ockupationsmakten eller blivit fängslade i stället för någon nära släkting som var motståndskämpe. Många kvinnor arresterades helt godtyckligt och fördes till Ravensbrück för att slavarbeta.

Trianglarna måste bäras fullt synliga på vänster ärm. När man kom till lägret ersattes namnet med ett nummer. Numret man fick skulle också bäras fullt synligt på vänster ärm. Blev man tilltalad av någon vakt måste man alltid svara med sitt nummer på tyska, aldrig med sitt namn. Annars blev man bestraffad. Man hade alltså inte längre ett namn utan man var ett nummer bland tusentals andra nummer.



Titta på fångdräkterna. Se första glasmontern i mitten av rummet.

Fundera på vad det innebär när du blir fråntagen ditt namn och du istället blir ett nummer!

Ditt namn är ju en viktig del i din livshistoria och när du blir fråntagen det, upplever du att du blir mindre värd. Detta var ett led i nazisternas taktik att avpersonifiera fångarna, att avhumanisera dem, få dem att känna sig mindre värda. Alice berättar om hur hon upplevde ankomsten till lägret:

”När vi kommit till baracken måste vi ta av oss alla kläder och vika ihop dem. Sen över till en annan barack där vi tvangs falla på knä. Vi blev rakade överallt. Sen till nästa barack. Fångkläder på. Efter en timme såg vi ut som alla de andra i lägret: ingen värdighet, förödmjukade, förlöjligade.”

Fångkläderna har sytts vid fabrikerna i lägret och burits där. Men mot slutet var det så många fångar att fångkläderna inte räckte till. Då fick man ta på sig civila kläder. För att man skulle kunna se att de var fångar syddes det på svarta eller vita kryss fram eller bak. Se *Skåp I Avhumanisering, mellersta draglådan*.

Spaning på egen hand

När vi, Anita Marcus och Sarah Forssell, packade upp sakerna här på museet, förstod vi först inte alls egentligen vad det var för något, vad de hade betytt. Men efter mycket sökande hittade vi några kvinnor som berättade för oss om livet i lägret och dessa saker. Allt ni kan läsa på väggarna eller i lådorna är citat från intervjuer vi har gjort med kvinnor från Ravensbrück. Föremålen har tagits hit av de befriade fångarna.

För att det ska bli lättare att förstå föremålen har vi delat in dem i nio olika kategorier; avhumanisering, lägret, sabotage, bruksföremål, minnen, religion- hunger efter något för själen, skatter- gåvor.

Gå en stund på egen hand, läs texterna på väggarna och titta i draglådorna. Fundera över vad dessa saker kan ha betytt för den som gjort eller ägt dem! Samla dina tankar och frågor.

Tillvaron i lägret

Livet i lägret var ett helvete. Det kan ni säkert föreställa er genom filmer ni sett eller böcker ni har läst. Det allra värsta var ovissheten om vad som kunde drabba en.

Apolonia kände det så här: "Det var ett ständigt skrikande, skällande. Nazisterna ville krossa oss, ta ifrån oss vårt människovärde. Hungern och kylan var svåra. Svårt var också tvivlet: 'Vem är jag? Vakterna visade oss skorstenarna och sa: 'Den vägen kommer ni ut. Ingen annan.'"

Skulle man bestraffas för att eventuellt ha misshagat någon vakt? Skulle man kastas in i en liten mörk cell i fängelset? Skulle man misshandlas till döds? Skulle man hamna på ett arbete man inte klarade av? Om man blev sjuk - skulle man få en dödsspruta?

Varje morgon skulle alla fångarna räknas och då fick de ställa upp sig i rader ute på den stora platsen i lägret. Detta kunde ta flera timmar.

Medicinska experiment

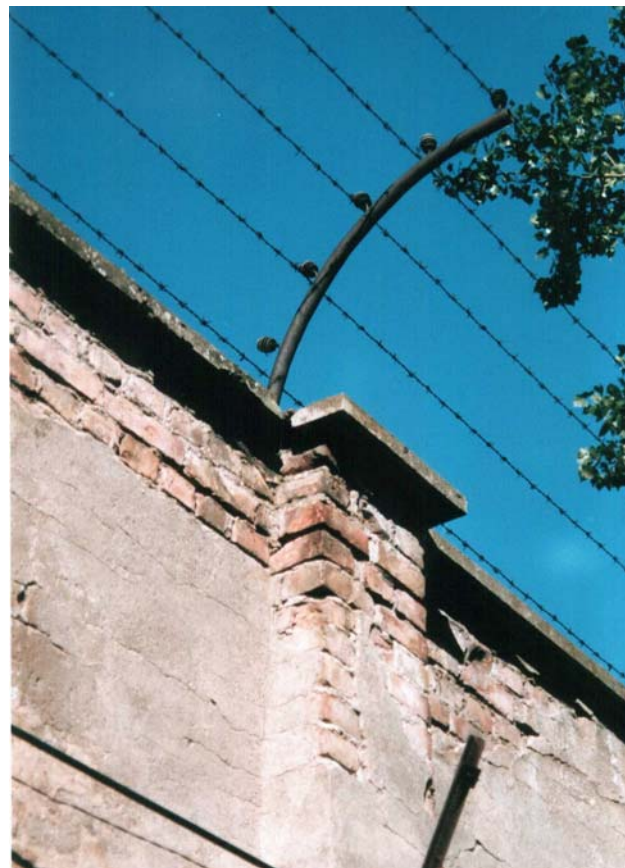
Man ville pröva effekten av olika sulfapreparat mot kallbrand vilket var vanligt hos soldaterna. För att framkalla kallbrand skar man upp benen på utvalda fångar, lade in smutsiga trasor, rutten halm och glassplitter. Man experimenterade med att ta bort enstaka muskler och senor och testade olika steriliseringsmetoder ofta på judiska och romska kvinnor varav flera unga flickor. Fångarna dog ofta i sviterna av experimenten.

De val man hade att göra i lägret var: att ta sitt liv eller kämpa för att överleva. De föremål som ni nu ska få se är olika exempel på viljan att överleva och att bevara sitt människovärde. Man tog stora risker.

Sabotage

Titta på de här sockorna. Se *Skåp II, Lägret, sabotage, nedersta draglådan*.

De kallas för sabotagesockor. En av fångarna var ledarinna för stickeriet. Hon hade kommit på ett sätt att sticka sockor på, så att när soldaterna hade gått lite i dem, fick de skavsår på hälarna. Det gjorde ont och blödde och soldaterna orkade inte gå. Hon sa alltid mycket stolt att "det var vi som stoppade dem vid Stalingrad." Zofia berättade att de som jobbade i



pälsverkstan brukade göra sabotage. De sydde anoraker av olika pälsar. Då blandade de dåliga bitar päls med bra bitar och plagget höll då inte så bra. Det var en skön känsla att sabotera.

Titta på läppstiften. Se Skåp II, Lägret, sabotage, nedersta draglådan.

De användes till att rädda liv. När det var selektion i en barack (vid en selektion sorterades de ut som man inte ansåg dög till arbete. De dödades.) smugglades läppstiften dit och delades ut till de äldre kvinnorna. För att se yngre ut kunde man gnugga ut lite läppstift på kinderna. För om man var gammal var man inte värd nånting och dödades. Ett annat sätt att se yngre ut var att färga sitt gråa hår. Man stal tusch och bläck från tyskarna och duttade på den grånande luggen och genast såg man yngre ut. Så överlevde man kanske den selektionen!



Bruksföremål

Se Skåp III Bruksföremål, översta draglådan.

Många fångar arbetade med att lossa järnvägsvagnar från Polen med stulet gods. Inger berättar. "Pincetter, nagelpetare, skohorn och alla andra bruksföremål hade de väl lyckats få tag på från någon av de järnvägsvagnar som kom till Ravensbrück lastade med tjuvgods från gettona i Polen. Här skulle allt genomsökas i jakten på värdesaker".



Skatter

Det gällde att inte bli nuets fånge. Titta på det här sädesaxet.

Se Skåp VII Skatter – gåvor, översta draglådan.

Det berättas att en grupp fransyskor hade utvecklat en strategi för att inte låta sig brytas ner. Varje vecka skulle de "pryda sig" på lördagen. Det gällde alltså för dem att under veckan inrikta sig på problemet att hitta något att "smycka sig" med. Det kunde vara ett sädesax att sätta i knapphålet, ett snöre att binda i håret eller en hattnål med gul knopp.



Titta på de här små kalendrarna. Se mellersta glasmontern, mitt i rummet. Att äga en kalender kunde utgöra skillnaden mellan liv och död. Kom man till sjukstugan fick man frågan; Vilken dag är det? Svarade man fel kunde det betyda döden.

Minnen

De lite äldre kvinnorna uppmanade gång på gång de yngre att minnas så mycket de kunde från sitt tidigare liv: dikter man lärt sig i skolan, sånger man sjungit, människor man träffat. Och det är i det sammanhanget de här recepten kan förstås. Se Skåp IV Minnen, översta draglådan.



Anika berättade hur hon på kvällarna i sin barack när ljuset släckts kunde höra hur några låg och ropade recept på olika maträtter till varandra. Ofta var det desserter man fantiserade om;

"Hur gör du chokladtryffel?" "Jag tar 4 hg smör, 1 l vispgrädde, 6 ägg, 3 dl socker och 4 hg blockchoklad." "Nej, nej", bröt en annan in. "Det ska vara ett halvt kg smör, 15 dl vispgrädde, 10 ägg, 5 dl socker och 6 hg blockchoklad." Genom att minnas njutningsfulla stunder kunde man för en stund glömma den hemska verkligheten och ur detta hämta kraft att gå vidare.

Titta på de små tygdjuren. Se Skåp V Minnen, översta och mellersta draglådan.

Inger har berättat om vilken viktig roll dessa små föremål hade, vad man upplevde när man skapade sådana här små ting i en livsfientlig miljö. När hon hade kommit över några tygbitar, lite tråd och en nål satte hon sig och skapade små ting som hundar eller katter. Då hände det att hon med ens kunde andas normalt och slappna av i hela kroppen, och då kom också tankarna på hemmet och familjen. I en värld där allt gick ut på att ständigt vara på sin vakt gällde det att försöka hitta en vrå, en plats där man för några ögonblick kunde slappna av.



Vilket föremål betyder något särskilt för dig? Vad skulle du ta med dig om du var tvungen att fly hastigt och bara hann packa en väska?

Hunger efter något för själen

Titta på citatet på väggen längst in i rummet till höger.

"Det var förbjudet att träffas i stora grupper, men man bildade små grupper ofta under ledning av någon lärare eller forskare som höll föreläsningar. Vi hade hunger efter något annat... hunger efter något

för själen. Jag glömmer aldrig föreläsningen i astronomi. Vi samlades hos en professor. Under de kalla vintrarna var himlen vacker och stjärnorna lyste klart. Innan vi gick och la oss visade hon oss stjärnorna och pekade ut de olika stjärnbilderna för oss... Det var fantastiskt.”
/Apolonia

Gåvor

Men man gjorde inte bara saker till sig själv. Ofta gjorde man något för att ge bort det i present till en god vän, t ex till en namnsdag. Det betydde oerhört mycket för den som fick gåvan att bli ihågkommen på sin namnsdag. Man hade åter ett namn och var inte bara ett nummer. Gåvorna blev viktiga förbindelselänkar mellan fångarna i lägerkaoset.

Titta på näsduken. Se *glasmontern i mitten av rummet, längst in*.

Maria berättar: ”När man blir fråntagen sin individualitet blir varje föremål viktigt. Att äga något i ett läger som Ravensbrück var en klenod.”

”Och också detta att någon för din skull hade tagit en risk att göra den. Det kändes fantastiskt” säger Apolonia.



Religion

Titta på det lilla korset. Se *glasmontern på höger sidan av rummet*.

De ryska kvinnliga fångarna var mycket duktiga hantverkare och de jobbade på Siemens. Där fanns små borrar och slipmaskiner. Av den genomskinliga massan som tandborstskäften var gjorda av, skapade de Kristusfigurer. Genom att sabotera produktionen på detta sätt gjorde man motstånd. Samtidigt gav Kristusfigurerna tröst åt många. Hade man kommit på fångarna med att sabotera hade det varit slut. Det var alltså en risk man tog. Många menade att de inte hade något att förlora. Kanske kan man spetsa till det och säga att just genom att riskera livet, återerövrade man det.



Del 3. Etisk verkstad

Caféseminarium

Eleverna delas i fyra grupper (ca 4 i varje grupp). Varje grupp får en av nedanstående fråga. På ett stort papper som ligger på bordet skrivs alla associationer kring frågan ner.

1. Vad är mod?
2. Hur sorteras människor?
3. Vad krävs för att överleva?
4. Vad kan göra mig till en mördare?

En i gruppen skriver. Efter några minuter ska grupperna rotera, alla ska sitta vid alla bord. Grupperna splittras för varje bordsbyte så att nya samtalsgrupper uppstår.

Eleverna ska gå tillbaka till det bord och den fråga som de började med. Alla associationer redovisas. Eleverna ska ringa in de tre viktigaste svaren på frågan. Eleverna ska läsa igenom de 13 citaten ur kvinnornas berättelser som ligger på bordet.

Eleverna ska välja något eller några citat som kan spegla, ge svar eller anknyta till frågan på bordet.

Eleverna ska berätta med egna ord/läs upp citatet och motivera valet.

Citatsamling för caféseminariet (kopieras och läggs ut på varje cafébord)

1. "När vi kommit till baracken måste vi ta av oss alla kläder och vika ihop dem. Sen över till en annan barack där vi tvangs falla på knä. Vi blev rakade överallt. Sen till nästa barack. Fångkläder på. Efter en timme såg vi ut som alla de andra i lägret: ingen värdighet, förödmjukade, förlöjligade." /Alice
2. "Allteftersom man kom in var man bara ett nummer. Det var ingen titel, ingen ålder, ingenting, bara ett nummer. Man hade inget namn." /Alice
3. "Det var ett ständigt skrikande, skällande. Nazisterna ville krossa oss, ta ifrån oss vårt människovärde. Hungern och kylan var svåra. Svårt var också tvivlet: - Vem är jag? Vakterna visade oss skorstenarna och sa: - Den vägen kommer ni ut. Ingen annan!" /Apolonia
4. "Varje läger hade sin medicinska specialitet. I Ravensbrück öppnade man benen på unga flickor från knäet till foten och stoppade in smutsiga tygtrasor för att framkalla infektioner. Flickorna fick ingen medicin. De fick hög feber och många dog. Man plockade ut dem som skulle fungera som försökskaniner på appellerna." /Apolonia
5. "Vi grävde massgravar. Grävde och grävde. När graven var full kom en annan patrull och grävde upp liken och brände dem. Inga bevis skulle finnas kvar. Då hade vi börjat gräva någon annanstans. Hur många det handlade om? Det vet man inte. Allt var så uträknat. Det var ju professorer som hade planerat det." /Alice

6. "När man är fräntagen allt det individuella blir föremålen viktiga. Att ha något eget var en rikedom – en klenod." /Maria
7. "Det var förbjudet att träffas i stora grupper, men man bildade små grupper ofta under ledning av någon lärare eller forskare som höll föreläsningar. Vi hade hunger efter något annat... hunger efter något för själen. Jag glömmer aldrig föreläsningen i astronomi. Vi samlades hos en professor. Under de kalla vintrarna var himlen vacker och stjärnorna lyste klart. Innan vi gick och la oss visade hon oss stjärnorna och pekade ut de olika stjärnbilderna för oss... Det var fantastiskt." /Apolonia
8. "Man måste förstå att man ville fly från verkligheten när man kom tillbaka till baracken efter arbetsdagens slut. Man reste i fantasin till en annan värld. Det var en dröm." /Maria
9. "... det kommer en tid då man inte tycker det är lönt att leva och man inte är rädd. Då kastar sig många mot det elektriska stängslet. Om man tror ... det hjälper en att överleva." /Zofia D
10. "För det mesta gjorde man inte saker till sig själv utan man gjorde det till varandra och gav bort i present. Jag fick ett kors gjort av tandborstskäft. Själva tanken, att någon tänkt på en, gjorde en glad. Någon tänker på mig! ... och i samma ögonblick... vilken risk hon tagit!" /Apolonia
11. "Ibland fanns en rädsla att man skulle bli omänsklig av allt man var med om i lägret. Det går inte att beskriva i ord... Jag gick och sparkade på dem som dött för att få vatten. Man tänkte: - Herregud, kan jag komma härifrån som människa?" /Apolonia

Biografier över kvinnorna i vår berättelse

"Minnen är konstiga saker. De kommer om natten".

Maria Kurowska

"Vi visste att de vita bussarna var på väg till lägret. Jag var en av de sista som kom fram till bussen för jag gick mycket långsamt. När jag väl kom fram fanns endast en plats kvar, en framme vid föraren och jag satte mig där."

Maria föddes 1916 på en stor gård som då låg i ett område i sydöstra Polen men som nu är en del av Ukraina. Före kriget läste Maria på Handelshögskolan i Warszawa. Den stängdes när Polen blev ockuperat av Tyskland. Maria valde därför att utbilda sig till sjuksköterska. Samtidigt deltog hon i den underjordiska motståndsrörelsen. Under kriget flyttade hennes familj till Warszawa. På nyårsdagen 1942 arresterades hela familjen. Efter en kort fängelsetid med förhör och tortyr, fördes hon tillsammans med sin mor och sina tre systrar till koncentrationslägret Majdanek. När lägret tömdes flyttades de till Ravensbrück. Våren 1945 kom de Vita bussarna till Ravensbrück. Maria var under vintern 1944-45 inlagd i sjukbaracken för tyfus. Hon var fortfarande mycket svag men hade tur och kom med bussarna. I slutet av april kom hon sent en kväll via Malmö till Lund där hon inkvarterades i Klosterskolan.



Redan i juni, efter karantänen, fick hon arbete som sjuksköterska. Det första arbetet var att hjälpa till vid UNRRA-transporterna (United Nations Relief and Rehabilitation) som kom med f d koncentrationslägerfångar, både vuxna och barn, till Sverige. Därefter utbildade hon sjukvårdspersonal som skulle återvända till Polen. Hösten 1945 träffade hon sin blivande man, som också var polack, på en konferens i Vrigstad. Marias stora dröm var dock att återvända till Polen och släkten men det blev inte så. Hon gifte sig, fick fyra barn, och familjen bosatte sig i Lund. Både Maria och hennes man arbetade på njurkliniken på lasarettet i Lund där de var med om utvecklingen av dialysen för njursjuka patienter. På fritiden var hon alla år starkt engagerad i katolska församlingen i Lund. Många människor som överlevt krig bär stor tacksamhet för detta under sitt liv. Maria var en sådan människa och hon hade under hela sitt liv efter kriget förmågan att se andra människors behov av hjälp och också förmågan att på olika sätt i smått som stort kunna stötta människor som hade det svårt. Maria gick bort 1999.

Apolonia Högestätt

"1945 rådde kaos i lägret. Jag stannade kvar i sjukbaracken. När jag fick veta om transporten till Sverige, hoppade jag ut genom fönstret och ställde mig i ledet."

Apolonia föddes 1920 i Krakow i Polen. Hon är katolik. Under kriget kämpade hon i en underjordisk organisation i Polen. Ledaren blev häktad och uppgav namnen på alla deltagarna. Apolonia togs av Gestapo och kom 1942 till Ravensbrück. 1945 kom hon till Sverige med Röda korståg. Hon kom till Hallaryd i Småland på karantän.



Under ett år arbetade hon som biträde på sjukhuset i Borås. I Hallaryd hade hon träffat sin blivande man som var svensk. Apolonia reste till Polen för att hälsa på sin mamma. Hon och hennes fästman gifte sig i Polen och flyttade sen till Lund där han studerade konsthistoria. De fick två döttrar och en son. Apolonia bor nu i Södertälje.

Alice Wolfshörndl

"På eftermiddagen öppnades dörren och in kom en engelsk soldat. Han såg att några av oss levde!"

Alice Wolfshörndl föddes 1917 i dåvarande Österrike-Ungern. Alice var judinna och under lång tid lyckades hon hålla sig gömd i skogarna i Tjeckoslovakien tillsammans med sin familj. Men de angavs och Alice och hennes två barn Egon och Eva kom till Ravensbrück. Eva togs genast ifrån henne och dödades. När ryska armén närmade sig ville ledningen evakuera lägret. Alice tvingades med på dödsmarschen till Bergen-Belsen våren 1945. Många dog på vägen. I Bergen-Belsen rådde kaos. Till slut hittade de en lada där de kunde lägga sig. På eftermiddagen den 15 april öppnades dörren och in kom en engelsk soldat. Han såg att några levde och bar ut dem i friska luften. Alice var befriad! Sen kom hon till Lübeck och i juli därifrån med båt till Sverige. Hon vägde då 27 kg. Hon hamnade i Sigtuna. Vid befrielsen kom Alice och Egon ifrån varandra men återförenades senare i Sverige.

Alice hamnade så småningom i Malmö där hon har arbetat som tolk i slaviska språk och ungerska. Hon har också arbetat som lärare på Österportskolan och Komvux. I tio år berättade hon om Förintelsen på olika skolor och föreningar. Alice gick bort 2005.



Zofia Dudzik

"I alla fall var vi glada att vi var fria. Först kom vi ju till Malmö och samma kväll skickades vi till Ystad. Och jag var så förvånad. Ljus överallt. För det var mörkt i koncentrationslägren. I Polen var det också mörkt under kriget. I Sverige var det ljus överallt, på gatan, i fönstren. Många lampor och vi kunde se allt. Det var som att komma till en annan värld".

Zofia föddes i Warszawa 1920. Hon är katolik. När tyskarna bombade Warszawa första september 1939 arbetade Zofia på ett daghem beläget ungefär 20 minuter från Warszawa. Det var hennes första arbete som förskollärare. Hon lyckades ta sig hem till sin mamma som bodde i den gamla delen av stan. En natt kom Gestapo och hämtade Zofia. Det gjorde de eftersom en av hennes bröder var med i motståndsrörelsen. Och när de inte träffade på honom tog de andra medlemmar ur familjen. Så brukade de göra. Efter att ha tillbringat en tid i fängelse i Warszawa fördes hon till Ravensbrück. Hon stämplades som politisk fånge.

1945 blev hon befriad. Först åkte hon godsvagn till Padborg i Danmark, sen vanligt tåg genom Danmark till Köpenhamn och sen båt till Malmö. Därefter kom hon till Ystad och blev inkvarterad i en sporthall. Så träffade hon en polsk man som var musiker och de gifte sig. Zofia arbetade först på sjukhus som biträde. En period arbetade hon också som tolk. När hon hade fått sin dotter stannade hon hemma i 2 år och



började sen arbeta i en textilfabrik som spinnerska. Familjen flyttade så småningom till Malmö. Zofia bor nu i Malmö.

Inger Gulbrandsen

"Istället för jävla svin, sa kommandanten 'Meine Damen, det står svenska Rödakorsbussar utanför porten'."

Inger föddes i Oslo 1923. Hon var med i den norska motståndsrörelsen och räddade judar över till Sverige. 1942 angavs hon av en man i sin motståndsgrupp och arresterades av Gestapo. Hon fördes till Ravensbrück. Den 7 april 1945 uppmanades alla norska och danska fångar att samlas på appellplatsen. Vad betydde detta? Hon var rädd, rädd att komma med en transport till något okänt ställe. Men till slut satt hon på bussen med ett matpaket i knäet som alla de andra. Allt hade gått så fort. När Inger kom till Sverige inkvarterades hon i Ramlösa. Det var också här hon efter några dagar återsåg sin Olav, mannen hon mött under kriget. Den 26 maj passerade tåget från Sverige med f d norska fångar norska gränsen. Inger och Olav var med på tåget. De gifte sig och fick en dotter.



Ännu idag är Inger ute på skolor och berättar om sina erfarenheter från kriget.

Inger var mycket vacker, blond och högre och talade perfekt tyska. Allt detta gjorde henne mycket användbar i motståndsrörelsen. En gång hade hon fått i uppdrag att hämta vapen till motståndgruppen. Det enda hon visste var namnet på stationen där hon skulle stiga av. Hon åkte dit, steg av tåget. Perrongen var helt tom. Vad skulle hon göra? Hon ställde sig att vänta på tåget tillbaka till Oslo. Då plötsligt ser hon en man till vänster om sig och mellan dem en väska. Tåget mot Oslo rullar in. Dörrarna öppnas. Inger ser att mannen är försvunnen men väskan står kvar. Hon böjer sig ner och tar upp den. Den är tung, så det är säkert den, tänker hon. Hon går på tåget och lyckas få upp väskan på hatthyllan. Lättad sätter hon sig ner. Strax innan Oslo sprids nyheten i vagnen: Gestapo genomsöker alla tåg som kommer till Oslo. Hon blir alldeles kall. Säger hon att det är hennes väska sätter hon hela gruppens existens på spel. Säger hon ingenting, råkar någon annan illa ut. Hon reser sig och går sakta fram mot väskan. Har ingen aning om vad hon ska göra. Då får hon syn på några Gestapoofficerare som står i vagnen. Hon lyfter armen och låtsas försöka ta ner väskan. I samma ögonblick fångar hon en av officerarnas blick. Han störtar fram till henne och säger "Fröken, tillåt mig"! "Oh", svarar Inger "den är så tung, så tung, ni orkar nog inte det". "Jovisst", säger han och lyfter ner den. Tåget rullar in på Oslos station och officeren fortsätter "Den är alldeles för tung för Er, fröken. Jag ska hjälpa Er att bära den." Så Inger lämnar tåget och går ut från stationen med en naziofficer som bär på väskan med vapen till motståndgruppen! Sen kommer nästa problem. Hur ska hon bli av med honom? Spårvagnen hon ska ta står utanför stationen. Det är en sån där gammaldags spårvagn med halvhöga dörrar. Gestapoofficeren sätter ner väskan vid spårvagnen och frågar Inger om hon vill äta middag med honom. Vad ska hon göra? Säger hon nej blir han arg. Säger hon ja och någon i motståndgruppen ser henne, blir hon skjuten som förrädare. Spårvagnen börjar sakta rulla iväg. Igen följer Inger en impuls och tar väskan och kastar den över dörren och

hoppas sen smidigt själv över. Spårvagnen tar fart och Inger har fullgjort sitt uppdrag. Men några månader senare när hon kommer hem till lägenheten väntar Gestapo på henne. De tar henne till sitt högkvarter och förhör henne. En i hennes motståndsgrupp har angivit henne under tortyr. Så kommer Inger till Ravensbrück.

Anika Bremell

”När vi såg de stiliga, svenska pojkarna med sina röda kors på ärmen, kände vi oss för första gången på länge som kvinnor.”

Anika föddes i Holland 1918. Hon växte upp hos sin moster i Amsterdam. När tyskarna invaderade Frankrike 1940 studerade Anika franska i Paris. Hon gick med i franska motståndsrörelsen. Hennes uppgift var att hjälpa amerikanska och engelska piloter som blivit nedskjutna över Frankrike. Hon skulle ge dem husrum och ordna falska identitetspapper så att de kunde fly över Pyrenéerna till Spanien och vidare till England och Amerika. En man i hennes motståndsgrupp angav henne. Hon arresterades och fördes till Ravensbrück. Året var 1944.



Den 23 april 1945 kom räddningen. Det första de som var kvar såg var en liten vit armébil med svensk flagga. Man skrek av glädje och några svimnade. Under tvådagarsresan mot Sverige blandades konvojen med tyska trupper och utsattes för luftanfall. I Sverige träffade Anika en svensk man som hon gifte sig med. De fick en dotter och har varit bosatta i Göteborg. Anika har arbetat som tolk och översättare. 1949 vittnade Anika mot lägerkommendanten och två andra som arbetade i lägret. Alla blev dömda till döden för krigsförbrytelser.

Lästips

ÖGONVITTNENS REDOGÖRELSE

Cavling Ulla-Lena, Rubinstein Harry (red): "Förintelsens ögonvittnen".
Malmö 2004

Heger Heinz: "Fångarna med rosa triangel". 1984

Kertész Imre: "Mannen utan öde". 2002

Konow Lund Maia och Gulbrandsen Inger: "Biografien om Inger
Gulbrandsen. Gyldendal 2005

Levi Primo: "Fristen". Arlöv 1991

Levi Primo: "Är detta en människa?" samt "Efterskrift" i samma volym.
Stockholm 1988

Marcus Anita, Forssell Sarah: "Natten är mörk och lång", några röster
från Theresienstadt. Malmö 1998

Silverstolpe Fredrik: "Homosexualitet i Tredje Riket". 1972

Szpilman Wladyslaw: "Pianisten". 2003. Boken innehåller utdrag ur den
tyske officeren Wilm Hosenfelds dagbok samt en efterskrift av Wolf
Bierman

Zymler Svantesson Helena: "Och skuggorna blir längre", antologi från
krigets Polen. Lund 1972

ÖVRIGT

Bruchfeld Stéphane: "Förnekandet av Förintelsen". 1995, 1996

Bruchfeld Stéphane: "Öga för öga, tand för tand", fördomar och myter,
granskning av undervisningsmaterial. 1996

Bruchfeld Stéphane, Levine Paul: "... om det må ni berätta ...", en bok
om Förintelsen i Europa 1933 – 1945. 1998

Dahlgren Eva: "Farfar var rasbiolog", en berättelse om människovärde
igår och idag. 2002

Einhorn Lena: "Handelsresande i liv – viljan och vankelmod i krigets skugga". 1999

Gerner Kristian: "Centraleuropas historia". Stockholm 2004

Igra Ludvig: "Den tunna hinnan". 2001

"Janusz Korczak och barnens värld". Studentlitteratur 2004

Johansen Jahn Otto: "Zigenarnas Holocaust". Stockholm/ Stehag 1990

Kaplan Susanne: "Barn under Förintelsen – då och nu. Affekter och minnesbilder". 2003

Kunicki Jan: "Krig och fred". 2004

Lifton Robert Jay: "The nazi doctors", medical killing and the psychology of genocide. 1987

Liljefors Max: "Bilder av Förintelsen", mening, minne, kompromettering. 2002

Löow Helene: "Hakkorset och Wasakärven", en studie av nationalsocialismen i Sverige 1924-50. 1990

Löow Helene: "Nazismen i Sverige 1980-1997", den rasistiska undergroundrörelsen – musiken, myterna, riterna. 2004

Oredsson Sverker: "Lunds universitet under andra världskriget", motsättningar, debatter och hjälpinsatser. 1996

Schatz Jaff, Schulman Salomon (red): "Auschwitz´skugga". Stockholm/Stehag 1998

Sem-Sandberg Steve: "Ravensbrück". 2003

Sereny Gitta: "Albert Speer och sanningen". Smedjebacken 1999

Sigmund Anna Maria: "Nazisternas kvinnor". 2005

Svenson Åke: "De vita bussarna". Stockholm 1945.

Vinke Herman: "Sophie Scholls korta liv. Vita Rosens kamp mot fascismen". Falun 1995

Wallenberg Raoul: "One man can make a difference". 2004

BILDERBÖCKER

Innocenti Roberto: "Rose Blanche". 1985

Fritta Bedrich, Klima Ivan: "Det här är ingen saga". Stockholm 1982

Reuter Elisabeth: "Judith och Lisa". 1989